

حقوق پیشگیری رشدمدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان در اسناد بین‌المللی

دکتر محمود مهدوی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۳/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۵/۳۰

چکیده

پیشگیری از وقوع جرم از مهمترین چالش‌ها در جوامع امروزی است و دولت‌ها در مقابل آن رویکردهای مختلفی را تجربه کرده‌اند. افزایش و تحول شناخت و آگاهی جرم‌شناسان نسبت به ماهیت جرم و روند شکل‌گیری پتانسیل مجرمانه موجب تمرکز اقدامات پیشگیرانه به حوزه پیشگیری رشدمدار گردیده است. دلیل دیگر این جهت‌گیری اهمیت دوران کودکی در ابعاد فردی، اجتماعی و ملی است. ملاحظه اسناد بین‌المللی در زمینه حقوق کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد که مهمترین محورهای پیشگیری رشدمدار در اسناد بین‌المللی راجع به کودک به عنوان حقوق لازم‌الرعايه اطفال و نوجوانان ذکر گردیده و دولت‌ها در بسیاری موارد ملزم به رعایت این حقوق‌اند. از جمله مهمترین حقوق رشدمدارانه اطفال و نوجوانان که در اسناد بین‌المللی مورد تاکید قرار گرفته‌اند، حق حیات، حق بقاء، حق هویت، حق تابعیت، حق دارا بودن خانواده، حق جامعه‌پذیری، حق آموزش و پرورش، حق رفاه و حق برخورداری از تفریح می‌باشند. توجه به این حقوق پیشگیری رشدمدار را جنبه الزامی بخشیده و آن را از یک توصیه و ترجیح خارج می‌کند.

کلیدواژگان: پیشگیری از جرم، اطفال و نوجوانان، حقوق کودک، پیشگیری رشدمدار، حقوق رشدمدارانه، اسناد بین‌المللی

۱. عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

Email: mkhashi@gmail.com

<http://www.lri.ir>

معاونت تحقیقات، آموزش و حقوق شهروندی

مقدمه

توجه به مسائل کودکان و نوجوانان به‌ویژه آنان که در معرض خطر انحراف و بزهکاری هستند اهمیت دارد و دلیل اهمیت آن از سویی حساسیت دوران سنی آنهاست. همه ابعاد جسمی، روانی و عاطفی کودک هر لحظه در حال رشد است و اگر شرایط رشد سالم برای کودک فراهم شود این رشد سیری مثبت خواهد داشت و اگر چنین شرایطی فراهم نشود کودک در معرض خطر انحراف از مسیر رشد سالم قرار می‌گیرد و از سوی دیگر مهم‌ترین اولویت در امر رسیدگی به وضعیت کودکان و نوجوانان در معرض خطر حق کودکان به حمایت در مقابل عوامل خطر و تأمین شرایط و عوامل حمایت‌کننده برای آنان از سوی دولت‌هاست.

رویکرد پیشگیری رشد‌مدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان رویکردی صرفاً نظری نیست، این رویکرد با شناسایی عوامل خطر گرایش به بزهکاری در زندگی کودکان و نوجوانان مداخلاتی را برای رفع عوامل خطر، و یا خنثی کردن و دفع ضرر آنها طراحی و اجرا می‌کند و از سوی دیگر عوامل حمایت‌کننده در برابر گرایش به سمت بزهکاری را تقویت می‌نماید. برای خارج نمودن رویکرد پیشگیری رشد‌مدار از حالت نظریه‌ای در بین سایر نظریات و برخوردار کردن آن از مبنای الزام‌آور و تلقی آن به عنوان حقی برای تمامی کودکان در معرض خطر و در مقابل تکلیفی برای دولت‌ها به بررسی اسناد و قواعد بین‌المللی می‌پردازیم که برطبق آنها از یک سو کودکان از حق رشد سالم برخوردارند و از سوی دیگر دولت‌ها متعهد و مکلف شده‌اند که تمامی امکانات لازم برای رشد سالم کودکان را فراهم کنند. این مقاله مبتنی بر فرضیه‌ای است که بر اساس آن نقض حقوق اساسی و تضمین شده کودکان بر اساس قواعد و اسناد بین‌المللی از جمله حق حیات (مراقبت‌های لازم قبل و حین تولد) حق بقا (تأمین مراقبت‌های لازم از سلامت جسمی و روحی) و حق رشد (برخورداری از خانواده، نظام آموزش و پرورش و محیط اجتماعی (همسالان جامعه محلی، رسانه) دارای کارکرد مثبت در گرایش کودکان و نوجوانان به بزهکاری مؤثر است. (ماده ۶ پیمان‌نامه)^۱ تعبیر رشد‌مدارانه این فرض آن است که نقض

۱. در این مقاله از پیمان‌نامه حقوق کودک موضوع قطعنامه شماره مجمع عمومی سازمان ملل متحد استفاده شده است.

حقوق ذکر شده از عوامل مهم خطر گرویدن کودکان و نوجوانان به سمت بزهکاری تلقی شده و تأمین این حقوق حامی مهم کودکان در مقابل گرایش به بزهکاری است.

مبحث اول: زمینه‌های پیشگیری رشد‌مدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان در اسناد بین‌المللی

گفتار اول: رویکرد حمایتی اسناد و مقررات بین‌المللی در رابطه با کودکان و نوجوانان

۱- اولویت حمایت از کودکان و نوجوانان

ملاحظه اسناد بین‌المللی راجع به حقوق بشر از ابتدا تاکنون حاکی از توجه مداوم جامعه بین‌المللی به مباحث پیشگیری رشد‌مدار است. طبیعتاً هر فرد از آغاز تا پایان حیات خویش باید موضوع اسناد بین‌المللی حقوق بشری باشد و در این روند نقطه ثقل توجه به دوران خردسالی، کودکی و نوجوانی متمرکز است، زیرا در این دوران است که ساختار شخصیتی و مسیر آینده زندگی فردی و اجتماعی وی ساخته می‌شود. به همین دلیل است که در اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق بشر از کودکان به عنوان «مهم‌ترین و آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه» نام برده (مقدمه اعلامیه پیشرفت و توسعه اجتماعی ملل متحد ۱۹۶۹) و تأکید شده است که «کودک در هر شرایطی باید جزء اولین کسانی باشد که از حمایت و تسهیلات بهرمنند می‌گردد.» (ماده ۸ اعلامیه جهانی حقوق کودک) مبنای این نگرش علاوه بر حساسیت و اهمیت دوران کودکی، نیاز کودک به حمایت و مراقبت به دلیل «عدم تکامل رشد بدنی و فکری قبل و بعد از تولد» (مقدمه ا.ج.ح. ک ۱۳۵۹)^۱ است.

۲- حمایت از کودکان و نوجوانان و جهانی شدن حقوق

با توجه به ارتباطات گسترده و روزافزون جوامع بشری و نزدیک‌تر شدن هر چه بیشتر انسان‌ها به یکدیگر و از سوی دیگر رعایت حقوق بشر فارغ از هرگونه تبعیض و نابرابری، اندیشه جهانی شدن حقوق در مورد حمایت از کودکان و نوجوانان از منطقی بسیار مستحکم برخوردار است. حمایت از کودک به عنوان موجود انسانی ضعیف و در حال رشد را نمی‌توان به هیچ قیدی از جمله نژاد، رنگ، ملیت، مذهب و سایر قیود مقید کرد. این

۱. از اعلامیه جهانی حقوق کودک مصوب ۱۹۵۹ به اختصار ا.ج.ح. ک ۱۹۵۹ یاد می‌شود.

عمومیت حقوق کودک و حمایت از وی را به خواسته‌ای جهانی تبدیل کرده است که نمود آن در اکثر اسناد بین‌المللی حقوق بشر مشهود است.^۱ نگرش خاص به مسائل کودکان در میثاق جامعه ملل ۱۹۱۹، اعلامیه پنج ماده‌ای حقوق کودک در ۱۹۲۴، تأسیس صندوق کودکان ملل متحد در ۱۹۴۶، تصویب اعلامیه جهانی حقوق کودک در ۱۹۵۹ و نهایتاً تصویب کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹ و تشکیل کمیته حقوق کودک (ماده ۴۳ پ. ح. ک) در راستای این کنوانسیون نمود یافته که رویکرد جهانی نسبت به حقوق کودک را نشان می‌دهد. علاوه بر این اسناد و پیمان‌نامه‌های بین‌المللی که مستقیماً مربوط به حمایت از حقوق کودکان است. توجه خاص به حقوق کودکان در سایر اسناد و معاهدات بین‌المللی نیز به وفور دیده می‌شود.^۲ در مجموعه این اسناد و مقررات بین‌المللی اعم از اسناد الزام‌آور و ارشادی کشورهای جهان متعهد، ملزم و یا توصیه شده‌اند که اصول و مقررات کنوانسیون‌های بین‌المللی در حمایت از حقوق کودکان را ترویج نموده و به طریقی مناسب به اطلاع همگان برسانند، (ماده ۴۲ پ. ح. ک) در قوانین داخلی خود مقرراتی را جهت ترویج و حمایت از حقوق و رفاه کودکان تدوین کنند، (بند ۵۲ رهنمودهای ریاض) تمام شرایط لازم را برای یک زندگی سالم برای نوجوانانی که در معرض بیشترین احتمال گرایش به سمت رفتارهای انحرافی هستند فراهم کنند. (بند ۲-۱ مقدمه قواعد پکن) با در نظر گرفتن اینکه پیشگیری موفقیت‌آمیز از بزهکاری کودکان و نوجوانان مستلزم تلاش جامعه در زمینه تضمین رشد شخصیت افراد از ابتدای کودکی است (بند ۴ رهنمودهای ریاض) تأمین شرایط مطلوب زندگی برای کودکان و نوجوانان را محور برنامه‌های پیشگیری قرار دهند. (بند ۴ رهنمودهای ریاض) مراقبت از نوجوانان را قبل از

۱. به دلیل جهان‌شمولی حقوق کودک است که پس از تصویب پیش‌نویس کنوانسیون حقوق کودک در نوامبر ۱۹۸۹، این کنوانسیون به فاصله بسیار کوتاهی به تصویب کشورها رسید و لازم‌الاجرا گردید.
 ۲. از جمله اسناد بین‌المللی که در آنها صراحتاً حقوق کودک مورد توجه و حمایت واقع شده است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸؛ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶؛ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶؛ اولین کنفرانس حقوق بشر (بیانیه تهران) ۱۹۶۸؛ اعلامیه حمایت از زنان و کودکان در وضعیتهای اضطراری و درگیری‌های مسلحانه ۱۹۷۴؛ حداقل مقررات مطلوب سازمان ملل متحد برای اداره تشکیلات قضایی مربوط به نوجوانان (مقررات پکن) ۱۹۸۵؛ مقررات سازمان ملل متحد برای حمایت از نوجوانان محروم از آزادی ۱۹۹۰؛ رهنمودهای ملل متحد برای پیشگیری از جرائم از نوجوانان ۱۹۹۰ (رهنمودهای ریاض)؛ اعلامیه اسلامی حقوق بشر ۱۹۹۰.

آنکه در ورطه ارتکاب جرم بیفتند، خط‌مشی اساسی و ضروری خود قرار دهند (تفسیر بند ۱ قواعد پکن).

در زمینه رفتارها و وضعیت‌هایی که منجر به گرایش کودکان و نوجوانان به بزهکاری می‌شود تحقیقات علمی انجام دهند، اطلاعات حاصل را در اختیار متخصصان قرار دهند. (بند ۴۹ رهنمودهای ریاض) و شبکه چند جانبه حمایتی را جهت تقلیل انگیزه‌ها، رفع نیازها و حذف فرصت‌هایی که کودکان را به سمت ارتکاب جرم سوق می‌دهند ایجاد نمایند. (بند ۵۳ ج ردیف رهنمودهای ریاض) روبرو بودن تمامی کشورها با مسئله کودکان در معرض خطر^۱ و معطوف شدن توجه جهانی به مسائل کودکان و نوجوانان باعث شد که مجمع عمومی سازمان ملل متحد در اجلاس ۱۰ نوامبر ۱۹۹۸ دهه ۲۰۱۰-۲۰۰۱ را دهه بین‌المللی فرهنگ صلح و عدم خشونت برای کودکان جهان اعلام کرده و از دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، شخصیت‌ها و گروه‌های مذهبی و آموزشی، هنرمندان و رسانه‌ها درخواست نماید که برای کمک به هر یک از کودکان جهان از این دهه حمایت کنند. (قطعنامه ۵۳/۲۵-۱۹۹۸ مجمع عمومی)

گفتار دوم: مهم‌ترین حقوق رشد‌مدارانه کودکان در اسناد بین‌المللی

از آنجا که آرمان‌ها و ایده‌آل‌های متصور در زمینه حقوق کودکان مادامی که در قالب قوانین لازم‌الاجرا به تصویب نرسند، توصیه‌هایی اخلاقی بیش نخواهند بود، جامعه بین‌المللی سعی کرده است آرمان‌های مربوط به حقوق کودکان و نوجوانان را در قالب اسناد الزام‌آور یا ارشادی تصویب کند که به برخی از این حقوق ذیلاً اشاره می‌شود.

۱- حق بقا

نقطه آغاز حیات انسانی انعقاد نطفه است و چنین انسانی از آغاز حیات از حقوقی متمتع می‌شود. از آنجا که کیفیت حیات جنینی در تکوین جسمانی و روانی انسان مؤثر است و حتی و زن نوزاد در هنگام تولد می‌تواند نشانگری از سطح و کیفیت رشد جسمانی و

۱. از جمله براساس تعاریف به‌کاررفته در انگلیس کودکان در معرض خطر ۱۰ تا ۳۰٪ جمعیت کودکان را تشکیل می‌دهند در ایرلند ۱۶٪ در بلژیک ۲۱٪ در ایالات متحده ۳۰٪ و در هلند ۲۵٪ کودکان در معرض خطر تلقی می‌شوند. - g uido Walraven and Kess Broekhof , op . cit. p. 23

عصبی او بوده در کیفیت زندگی وی در آینده مؤثر باشد حق کودک مبنی بر مراقبت از جنین و مادران باردار قبل و بعد از تولد در اسناد بین‌المللی به رسمیت شناخته شده^۱ و از دولت‌ها خواسته شده است که خدمات مناسب در ارتباط با بارداری، بستری شدن برای زایمان و دوران پس از زایمان، و نیز در موارد لزوم خدمات رایگان و نیز تغذیه کافی را در دوران بارداری و دوران شیردهی در اختیار مادران قرار دهند. (بند ۲ ماده ۱۲ اعلامیه ج. ح. ک.) همچنین رهبران جهان در اجلاس جهانی سران برای کودکان (۱۹۹۰) طی صدور اعلامیه جهانی بقاء رشد و حمایت از کودکان ارتقای سلامت کودکان و نوزادان را از طریق اتخاذ تدابیر ویژه مراقبتی از مادران و نوزادان در دوران بارداری و پس از آن شناسایی کردند و بدان متعهد گردیدند.^۲

۲- حق هویت

از مهمترین حقوق فردی و اجتماعی انسان حق داشتن هویت به معنای مشخص بودن نام و انتساب او به والدین معین به عنوان پدر و مادر است. از آنجا که حق تعلق به خانواده و زندگی به همراه خانواده و نیز مراقبت و حمایت و تربیت توسط والدین از حقوق مسلم و سازنده هر کودک است و مقدمه اعمال آن اثبات انتساب کودک به والدین است حق کسب هویت و شناسایی والدین در اسناد بین‌المللی برای کودکان به رسمیت شناخته شده است. بر اساس این حق تولد کودک باید بلافاصله پس از به دنیا آمدن وی ثبت شود و هر کودکی از بدو تولد از حق داشتن نام و شناسایی والدین خود و قرار گرفتن تحت مراقبت آنان برخوردار است. (ماده ۷ پیمان نامه حقوق کودک)

ثبت تولد و تعیین هویت کودک که شرط مقدماتی برای انتساب وی به والدین اوست و موجب بهره‌مندی وی از حقوق اجتماعی مثل مراقبت، حمایت و آموزش توسط والدین می‌شود، از سوی دیگر اقدام پیشگیرانه از بزه‌دیدگی و بزهکاری کودکان است، کودکان فاقد هویت در معرض ربوده شدن، قاچاق انسان و بزه‌کاری برای ارتکاب اعمال

۱. بند د ماده ۲۴ پیمان نامه حقوق کودک ۱۹۸۹، اصل ۳ اعلامیه حقوق کودک ۱۹۵۹، بند ب ماده ۱۱ اعلامیه پیشرفت و توسعه اجتماعی ۱۹۶۹ قطعنامه شماره ۲۵۴۲.

۲. ماده ۲ اعلامیه جهانی بقاء رشد و حمایت از کودکان ۱۹۹۰، بند ۲ ماده ۱۱ کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض علیه زنان

مجرمانه‌اند. کودکان قاچاق شده یا کودکانی که بر اثر سایر عوامل از محل تولد خود جدا شده‌اند به دلیل نداشتن اسناد هویت بازگرداندن آنان به خانواده غیر ممکن یا مشکل است روی آوردن کودکان فاقد هویت به زندگی در خیابان آنان را به‌ویژه مستعد بزه‌دیدگی و ارتکاب اعمال مجرمانه گوناگون می‌کند. همچنین ثبت نشدن ولادت و عدم تعیین هویت وی را از حق بسیار مهم سیاسی دیگری یعنی حق داشتن تابعیت محروم می‌کند.

۳- حق تابعیت

با وجود آنکه در بسیاری از اسناد بین‌المللی راجع به حقوق کودکان از جمله کنوانسیون حقوق کودک دولت‌ها ملزم شده‌اند که حقوق کودک را در مورد کلیه کودکان موجود در محدوده حاکمیت خویش صرف نظر از نژاد، رنگ، مذهب، ملیت، و غیره اعمال کنند، به دلیل اهمیت تابعیت در برخورداری فرد از حمایت‌های قانونی دولت متبوع خویش حق کسب تابعیت برای کودکان در اسناد بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. بر اساس این اسناد کودک از بدو تولد از حق کسب تابعیت برخوردار است. (ماده ۷ پ. ح. ک)

حق کسب تابعیت توسط کودک در واقع تکلیف اعطای تابعیت به کودکانی که در قلمرو هر کشوری به دنیا می‌آیند و به هر دلیل والدین آنان ناشناس باقی می‌مانند را بر عهده دولت‌ها می‌گذارد. حق دارا بودن تابعیت به عنوان بخشی از حق کودک برای حفظ هویت خویش شناخته شده است. (ماده ۸ پ. ح. ک) بی‌تابیتی که از ثبت نشدن تولد یا ثبت نشدن اطلاعات مربوط به هویت، محل اقامت محل تولد و تابعیت والدین کودک یا امتناع دولت‌ها از تسری قوانین مربوط به تابعیت به اقلیت‌های قومی یا پناهندگان و امتناع از ثبت مولید و ارائه اسناد و هویت به آنان ناشی می‌شود، کودکان را در معرض خطر ربوده شدن، قاچاق شدن، سایر انواع بزه‌دیدگی و بزهکاری قرار می‌دهد.^۱ قاعده کلی در مورد حق کسب تابعیت در اسناد بین‌المللی آن است که هر فرد حق برخورداری از تابعیت کشوری را که در قلمرو آن به دنیا آمده است دارد، اگر تابعیت کشور دیگری نداشته باشد.^۲ پیمان‌نامه کاهش بی‌تابیتی نیز همین قاعده را به رسمیت شناخته و کشورها را ملزم می‌کند به هر

۱. دان ادانل، کتابچه تخصصی حمایت از کودکان برای نمایندگان پارلمان‌ها، یونیسف، اتحادیه بین‌المجالس (بی تاریخ)، ص ۴۷.

۲. بند ۲ ماده ۲۰ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و بند ۴ ماده ۶ منشور آفریقا در مورد حقوق و رفاه کودک

کودکی که پدر و مادرش تابعیت آن کشور را دارند یا تابعیت پدر و مادرش نامعلوم است تابعیت بدهد.^۱

۴- حق حمایت

اسناد الزام بین‌المللی حق کودک را مبنی بر برخورداری از مراقبت و حمایت به دلیل «نداشتن رشد فیزیکی کامل» به رسمیت شناخته و دوران کودکی را مستلزم مراقبت‌ها و مساعدت‌های ویژه دانسته‌اند.^۲ بر طبق این اسناد هر کودکی حق دارد به اقتضای وضع صغیر بودنش باید از طریق خانواده، جامعه و دولت وی، از تدابیر حمایتی برخوردار گردد.^۳ حمایت کودک باید مبتنی بر نگرش جامع و فراگیر باشد که در آن تکلیف همه افراد در همه سطوح در رابطه با اصل حمایت از کودک مشخص و در مورد همه کودکان در هر شرایطی که باشند بدون تبعیض اعمال شود. برخورداری از محیط حمایت‌کننده حق کودک است. در چنین محیطی هر یک از عناصر در جهت حمایت از کودکان عمل کرده و وظیفه‌ای را که در زمینه حمایت از کودک بر عهده دارد می‌شناسد و بدان عمل می‌کند. بدیهی است که مهم‌ترین عنصر این محیط دولت است که به رسمیت شناختن و پایبندی وی به حمایت از کودک رکن اساسی در استیفای حق کودک است.^۴

۵- حق عدم تبعیض

تساوی انسان‌ها در برخورداری از حقوق و امتیازات از حقوق اسلامی بشر محسوب می‌شود که اسناد مختلف بین‌المللی بر آن تأکید کرده‌اند. تبعیض و نابرابری در فرصت‌هایی که جامعه برای پیشرفت در اختیار انسان‌ها می‌گذارد، مبنای نظری برخی از نظریه‌های جرم‌شناختی نوین است. بر همین اساس اسناد بین‌المللی حقوق کودک ضمن شناسایی حق عدم تبعیض برای تمام کودکان دولت‌ها را مکلف کرده است که حقوق کودک مذکور در

۱. ادانل، پیشین، ص ۴۸.

۲. مقدمه کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹، بند ۲ ماده ۲۵ اعلامیه حقوق بشر، ماده ۱۹ کنوانسیون آمریکای حقوق بشر ۱۹۶۹- کاستاریکا، اصل ۲ اعلامیه جهانی حقوق کودک ۱۹۵۹

۳. میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶، بند ۱۶ اعلامیه تهران (اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر ۱۹۶۸)

۴. ادانل، پیشین، ص ۱۷.

اسناد الزام آور بین‌المللی را برای تمام کودکانی که در قلمرو آنان زندگی می‌کنند، بدون هیچ تبعیضی از نظر نژاد، رنگ، مذهب، زبان، عقاید سیاسی، ملیت جایگاه قومی و اجتماعی، ثروت و فقر، تولد سایر احوال شخصیه یا وضعیت والدین یا قیم قانونی آنان محترم بشمرند و تضمین نمایند. (ماده ۲ پیمان نامه حقوق کودک) در راستای این تعهدات دولت‌ها مکلف‌اند تدابیر و سیاست‌هایی اتخاذ کنند که منجر به ایجاد فرصت‌هایی برابر برای دسترسی به امکانات بقاء حمایت و رشد برای تمام کودکان شود.^۱

۶- حق رفاه

با توجه به تأثیری که محرومیت از امکانات معیشتی و رفاهی بر روند رشد سالم کودکان داشته و اثر نامطلوبی بر آینده آنان می‌گذارد، حق برخورداری از رفاه مناسب برای کودکان به رسمیت شناخته شده است و دولت‌ها مکلف شده‌اند حمایت‌ها و مراقبت‌های لازم را در زمینه رفاه کودکان با توجه به حقوق و وظائف والدین، قیم یا سرپرستان قانونی آنان اعمال نمایند. (بند ۲ ماده ۳ پیمان نامه حقوق کودک). علاوه بر تأکیدی که مشخصاً راجع به رفاه کودکان و اولویت آن در اسناد بین‌المللی به چشم می‌خورد و تکلیفی که از این جهت بر دوش دولت‌ها گذاشته شده است (اعلامیه رفاه کودکان مصوب ۱۹۸۶)، حق برخورداری از حداقل رفاه در زندگی متعلق به تمام آحاد جامعه است.

هر کسی حق دارد که سطح زندگی او، سلامتی و رفاه خود و خانواده‌اش را از لحاظ خوراک، پوشاک، مراقبت‌های پزشکی و تأمین اجتماعی تأمین کند و در مواقع بیکاری، نقص عضو، بیوه‌گی یا پیری یا سایر مواردی که به علل خارج از اراده انسان وسایل امرار معاش وی از بین رفته باشد از شرایط آبرومندانه زندگی برخوردار باشد. (بند ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر) کشورها مکلف‌اند حق هر کس را به داشتن سطح زندگی کافی برای خود و خانواده‌اش از جمله خوراک، پوشاک و مسکن کافی و نیز بهبود مداوم شرایط زندگی به رسمیت بشناسند و به منظور تأمین این حق تدابیر مقتضی اتخاذ نمایند. (ماده ۱۱ میثاق اقتصادی، اجتماعی)^۲

۱. نسرين مصفا و همکاران، کنوانسیون حقوق کودک و بهره‌وری از آن در حقوق داخلی ایران، نشر گرایش، ص ۱۲.

۲. منظور میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی ملل متحد مصوب ۱۹۶۶مجمع عمومی سازمان ملل متحد است

۷- حق برخورداری از خانواده و پرورش درون آن

خانواده کوچک‌ترین و بنیانی‌ترین واحد اجتماعی است و مهم‌ترین نقش را در فرایند اجتماعی شدن انسان‌ها بر عهده دارد. به همین دلیل توجه به خانواده به عنوان رکن طبیعی اجتماع همواره در اسناد بین‌المللی اولویت داشته است.^۱ به منظور تضمین حق اجتماعی شدن کودکان دولت‌ها مکلف به حمایت از خانواده شده‌اند تا خانواده بتواند نقش خود را در این رابطه به نحو مطلوبی عملی کند. (مقدمه پ. ح. ک، بند ۱۹ رهنمودهای ریاض) رشد متعادل و کامل شخصیت کودک زمانی میسر خواهد بود که کودک به همراه والدین خود و در محیط خانوادگی توأم با محبت و تفاهم بزرگ شود. (اصل ۱۶ اعلامیه ح. ک. ۱۹۵۹) به همین جهت پرورش کودک در درون خانواده به عنوان مصلحت عالیه کودک تلقی شده و مسئولیت مشترک رشد و پیشرفت کودک بر عهده والدین یا قیم و سرپرست کودک نهاده شده است. (بند ۱ ماده ۱۸ پیمان‌نامه حقوق کودک)

۸- حق اجتماعی شدن

تأکید فراوان اسناد بین‌المللی حقوق کودک مبنی بر دارا بودن خانواده و پرورش کودک درون خانواده را باید معطوف به خانواده‌ای با کارکرد مثبت دانست. چنانچه خانواده‌ای به دلایل مختلفی از جمله عدم صلاحیت اخلاقی، اعتیاد، زندانی شدن، سوء رفتار، بیماری‌های روانی یا صعب‌العلاج والدین کارکرد مثبت خود را در زمینه اجتماعی کردن مطلوب و تأمین محیطی توأم با عاطفه و محبت برای کودکان از دست بدهد، اقتضای رعایت مصالح کودک جدا کردن وی از محیط خانواده است.^۲ به همین دلیل از حقوق مسلم کودکان جدا شدن آنان از محیط خانوادگی است که به دلیل اختلال کارکردی آنان را در معرض گرایش به انحراف و بزهکاری قرار می‌دهد. بدیهی است که احراز چنین وضعیتی و تشخیص جدایی کودک از والدین در راستای منافع عالیه کودک منوط به آن است که مقامات ذیصلاح پس از بررسی‌های لازم چنین ضرورتی را تشخیص دهند. (ماده ۹ پ. ح. ک) تکلیفی که مقدم

۱. مقدمه پیمان‌نامه حقوق کودک ۱۹۸۹ - بند ۳ ماده ۱۶ اعلامیه حقوق بشر، ماده ۲۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ماده ۵ اعلامیه اسلامی حقوق بشر ۱۹۹۰ - ماده ۱۸ کنوانسیون آفریقای حقوق بشر، ماده ۱۷ کنوانسیون آمریکای حقوق بشر
۲. ادانل، همان، ص ۱۲.

بر جدایی کودکان از خانواده‌ها بر عهده دولت‌ها است آن است که تدابیری اتخاذ و برنامه‌هایی را اجرا کنند تا خانواده‌ها امکان آموزش الگوی مثبت در مراقبت و پرورش کودکان را داشته باشند و نسبت به مسائل کودکان و نوجوانان هشیار و آگاه شوند (بند ۱۶ - رهنمودهای ریاض) و کمک‌های لازم به خانواده‌هایی که دچار بی‌ثباتی و کشمکش شده‌اند، ارائه گردد. (بند ۱۳ - رهنمودهای ریاض)

۹- حق مراقبت

کودک‌کانی که به هر دلیل به محیط خانوادگی مطلوب دسترسی نداشته یا حتی به دلیل اشتغال والدین ساعاتی را از آنان دورند، حق برخورداری از مراقبت دارند و دولت‌ها مکلف شده‌اند جهت تضمین این حق خدمات و تسهیلات مربوط را جهت نگهداری از کودکان فراهم نمایند (بند ۳ ماده ۱۸ پ. ح. ک) وضعیت مثبت و کارکرد مطلوب خانواده هر زمان ممکن است به دلایل مختلفی از جمله تحولات ناگهانی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی در جامعه، جدایی، فوت یا ترک خانواده توسط والدین دچار اختلال و نوسان شود. مسائل و مشکلات کودکان در چنین وضعیتی باید به ویژه مورد توجه دولت‌ها باشد و بلافاصله از سوی دولت تحت مراقبت و مساعدت قرار گیرند و مراقبت‌های جایگزین برای آنان از سوی دولت‌ها تضمین شود. (ماده ۲۰ پ. ح. ک)

علاوه بر این حتی با وجود خانواده ممکن است به دلیل عدم توانایی مالی یا فقر فرهنگی یا داشتن اولاد متعدد و فضای ناکافی نیز کارکرد مثبت خانواده در اجتماعی کردن مطلوب کودکان دچار اختلال شود، در این مورد نیز لزوم مداخله دولت به صورت ارائه کمک‌های نقدی و سایر تسهیلات حمایتی و مراقبتی از کودکان مورد تأکید قرار گرفته است. (اصل ۶ اعلامیه ج. ح. ک. ۱۹۵۹)

از جمله راهکارهای مراقبتی جایگزینی که در اسناد بین‌المللی راجع به حقوق کودک مورد توجه واقع گردید تعیین سرپرست و کفیل مطابق قوانین اسلامی، فرزندخواندگی یا اعزام کودک به مؤسسات مراقبت از کودکان است. (ماده ۲۰ پ. ح. ک) اهمیت برخورداری کودک از محیط گرم و صمیمانه خانوادگی در فرآیند رشد و اجتماعی شدن وی به اندازه‌ای است که جدا کردن کودک از خانواده جز در موارد استثنائی و پس از آنکه

مسئولین قضائی جدا شدن کودک از خانواده را در راستای مصالح عالیّه او بدانند و به‌عنوان آخرین راه حل، مجاز شمرده نشده است. (ماده ۹ پ. ح ک)^۱

۱۰- حق حفاظت در برابر بی‌توجهی و سوءرفتار

بی‌توجهی به کودک و سوء رفتار با وی در دوران رشد از عوامل مخرب در مسیر رشد مثبت کودک تلقی می‌شود، به‌گونه‌ای که اسناد بین‌المللی لزوم حفاظت از کودکان در برابر سوء رفتار و بی‌توجهی را جداگانه و در کنار سایر حقوق کودک مورد توجه قرار داده و به رسمیت شناخته‌اند.^۲

این حق مبتنی بر دو خصیصه اصلی دوران کودکی است: آسیب‌پذیری شدید کودک به دلیل ضعف جسمی و فکری و دیگری نیاز کودک به حمایت، مراقبت و توجه ویژه از سوی اولیاء یا سرپرستان قانونی. بر اساس اسناد الزام‌آور بین‌المللی کشورها مکلف شده‌اند که در زمینه حمایت از کودک در برابر انواع خشونت‌های جسمی و روحی، آسیب‌رسانی، سوءاستفاده و بی‌توجهی، بدرفتاری یا بهره‌کشی جنسی یا جسمی در زمانی که کودک تحت مراقبت والدین یا سرپرستان قانونی است، تمامی اقدامات قانونی، اجرائی، اجتماعی و آموزشی را به عمل آورند. (ماده ۱۹ پ. ح. ک) کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد تمامی اشکال تنبیه بدنی کودک را ناقض حقوق به رسمیت شناخته‌شده کودکان در پیمان‌نامه حقوق کودک می‌داند^۳ قائل شدن حق حفاظت از کودکان در مقابل خشونت، سوءرفتار و غفلت از سویی به دلیل شیوع روزافزون چنین مواردی در جهان است به‌طوری که در سال ۲۰۰۰ حدود ۵۷۰۰۰ کودک زیر ۱۵ سال به قتل رسیده‌اند، در این میان نرخ قتل کودکان زیر

۱. براساس رهنمودهای سازمان ملل متحد موارد زیر برای جداکردن کودک از خانواده و نگهداری در موسسات مجاز شمرده شده است. الف) در مواردی که کودک یا جوان آسیب و لطمه‌ای دیده باشد که ناشی از عمل والدین یا سرپرستان آنها باشد؛ ب) در مواردی که کودک یا جوان مورد سوء استفاده جنسی، جسمی یا عاطفی توسط والدین یا سرپرست خود قرار گیرد؛ ج) در مواردی که کودک یا جوان توسط والدین و یا سرپرست خود رها شده و یا مورد غفلت یا بهره‌کشی قرار گرفته باشد؛ د) در مواردی که کودک یا جوان به دلیل رفتار والدین یا سرپرستان خود در معرض خطرات جسمی یا روانی قرار گرفته است؛ ه) در مواردی که خطرهای جدی جسمی یا روانی برای کودک یا جوان در رفتار مشاهده می‌شود و والدین یا سرپرستان و نیز مراکز خدمات اجتماعی غیرشبان‌روزی نمی‌توانند کمکی به بهبود وضعیت وی کنند. (بند ۶۶ رهنمودهای ریاض)

۲. اردشیر امیراجمند و همکاران، مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر، جلد اول اسناد جهانی، دانشگاه شهید بهشتی، ص ۳۸۳.

۳. ادانل، پیشین، ص ۱۱۱.

۴ سال بیش از دو برابر کودکان ۵ تا ۴ سال بوده و رایج‌ترین علت مرگ ضربه به سر است^۱ و از سوی دیگر به دلیل اینکه سوء رفتار و بی‌توجهی به‌ویژه در دوره نوجوانی به شدت کودک را در معرض خطر گرایش به بزهکاری قرار می‌دهد، تحقیق انجام شده در ایالات متحده نشان داد که تجربه آزار یا غفلت در کودکی احتمال دستگیری فرد را به عنوان بزهکار در دوره نوجوانی ۳۵٪ افزایش می‌دهد و احتمال دستگیری در بزرگسالی را ۳۸٪ و احتمال ارتکاب جرایم خشونت‌آمیز را نیز ۳۸٪ افزایش می‌دهد، همچنین تحقیقی جدید در انگلستان در مورد کودکانی که مرتکب قتل و سایر جرایم سنگین شده بودند نشان داد که ۷۲٪ آنان مورد آزار واقع شده و ۵۷٪ این کودکان یکی از اشخاص را که برای آنان بسیار مهم بوده است از دست داده‌اند، ۳۵٪ آنان هر دو مورد را تجربه کرده و به طور کلی ۹۱ درصد آنان یکی از این آسیب‌ها را متحمل شده بودند.

۱۱- حق ترمیم بزه‌دیدگی

نقض حقوق متعدد کودکان و بزه‌دیدگی آنان ضمن صدمه جسمی و روانی به وضعیت کنونی آنان، چنانچه مورد رسیدگی، ترمیم، درمان صدمات جسمی و روحی واقع نگردیده و اقدامی برای بازگشت مجدد کودکان بزه‌دیده به اجتماع و مسیر عادی زندگی انجام نشود و این‌گونه کودکان پس از تحمل صدمات ناشی از بزه‌دیدگی به حال خود رها شوند آینده آنان نیز به شدت در معرض خطر قرار می‌گیرد. به همین دلیل اسناد بین‌المللی حقوق کودک بر حق کودکان بزه‌دیده برخورداری از درمان و مراقبت لازمه تا بهبود صدمات جسمی و روحی حاصل از بزه‌دیدگی تأکید کرده و دولت‌ها را ملزم کرده‌اند تا در زمینه بهبود جسمانی، روانی و ادغام مجدد اجتماعی کودکانی که قربانی هرگونه غفلت، بهره‌کشی آزار، شکنجه، تنبیه و هرگونه رفتار تحقیرآمیز و غیر انسانی واقع شده‌اند اقدامات لازم را انجام دهند. (ماده ۳۹ پ. ح. ک) در این زمینه به ویژه وضعیت کودکانی که آزار جسمی می‌بینند، تأسف‌بارتر و خطرناک‌تر است. این کودکان علاوه بر صدمات جسمی شدید از لحاظ روحی نیز به شدت تخریب می‌شوند، در مراجع مختلف انتظامی، قضایی و حتی خانوادگی مورد تحقیر، شماتت و بدنامی قرار گرفته و از خانواده و جمع دوستان طرد می‌شوند و در بسیاری از موارد ممکن است بخاطر حفظ ناموس خانوادگی

۱. پیشین، ص ۱۰۶.

کشته شوند. به همین دلایل بیشتر کودکان بزه‌دیده جنسی از ترس برملا شدن تجاوز و هتک حیثیت آنان از افشای مسئله و درخواست کمک از دیگران خودداری می‌کنند. صدمات روحی آنان تشدید می‌گردد و از سوی دیگر به علت عدم افشا و پنهان کردن تجاوز، متجاوزین مجازات نمی‌شوند و خسارت کودکان بزه‌دیده نیز جبران نمی‌شود.

۱۲- حق برخورداری از تفریح و سرگرمی سالم

دوران کودکی و نوجوانی دورانی سرشار از شور و نشاط و انرژی، جنبش و فعالیت است. لازمه رشد سالم کودکان و نوجوانان در اختیار داشتن امکانات و فضاهای مناسب فرهنگی، تفریحی و ورزشی مطابق مقتضیات دوران کودکی و نوجوانی است. چنانچه جامعه امکانات مناسب فرهنگی و تفریحی را برای کودکان و نوجوانان فراهم ننماید و فرصت‌گذاران اوقات فراغت به طریق سازنده و مفید برای آنان فراهم شود، امکان‌گرایش کودکان و نوجوانان به سمت گذران منفی اوقات فراغت تقویت می‌شود و کودکان در معرض خطر انحراف و بزهکاری قرار می‌گیرند. ایجاد روحیه خمودگی و گوشه‌گیری در کودکان، گرایش به دخانیات و مواد مخدر، همنشینی با همسالان ناهمنوا و پیوستن به گروه‌های کودکان بزهکار در چنین شرایطی احتمال بیشتری پیدا می‌کند بر همین اساس و در راستای حق کلی رشد کودکان که اسناد بین‌المللی حقوق کودک به رسمیت شناخته شده است (ماده ۶ پ. ح. ک) حق کودکان مبنی بر در اختیار داشتن امکانات تفریحی و سرگرمی سالم مورد تأکید بوده است. بر اساس کنوانسیون حقوق کودک دولت‌های عضو کنوانسیون حق کودک را در زمینه تفریح، آرامش و بازی و فعالیت‌های خلاق مناسب سن خویش و شرکت آزادانه در فضاهای فرهنگی و هنری جامعه به رسمیت شناخته (ماده ۳۱ پ. ح. ک) و در همین زمینه سازمان ملل متحد در رهنمودهایی که در زمینه پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان ارائه کرده تأکید نموده است که تسهیلات و خدمات فرهنگی و تفریحی که مورد علاقه جوانان است، ایجاد شود و به سهولت در اختیار آنان قرار گیرد. (بند ۳۹ رهنمودهای ریاض).

۱۳- حق برخورداری از آموزش و پرورش

نظام آموزش و پرورش و مدرسه به عنوان اولین محیط اجتماعی که کودک پس از خانواده با آن مواجه می‌شود و مستقیماً تحت تأثیر آن قرار دارد و نقش بنیانی آن در دوره کودکی و نوجوانی، از جایگاهی ویژه برخوردار است. سهم عمده‌ای از مسئولیتی که دولت‌ها به

موجب اسناد و قوانین بین‌المللی در مورد حق اجتماعی شدن و حق رشد کودکان بر عهده دارند از طریق نهاد آموزش و پرورش محقق می‌شود، از این رو اسناد بین‌المللی حقوق بشر و حقوق کودک با تأکیدی ویژه حق دسترسی کودکان به آموزش و پرورش مطلوب را به رسمیت شناخته‌اند.^۱ با توجه به اهمیت فراوان آموزش و پرورش در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها اسناد بین‌المللی این حق را از ابعاد شکلی و ماهوی مورد توجه قرار داده‌اند.

۱۳-۱. حق آموزش و پرورش از جنبه شکلی

با نگاه به محتوای اسناد مختلف بین‌المللی می‌توان گفت در این اسناد جنبه شکلی برخوردارگی از حق آموزش و پرورش کودکان دارای چهار بعد زیر است:

۱۳-۱-۱. همگانی بودن حق آموزش و پرورش، اسناد بین‌المللی کلیه کودکان را بلااستثناء دارای حق آموزش و پرورش دانسته و با تعابیری همچون «حق هرکس»، «هرکس حق دارد»، «آموزش همگانی»، «هر فردی» و «حق کودک» بر عمومیت حق برخوردارگی از آموزش و پرورش تأکید کرده‌اند.^۲ لذا حق برخوردارگی کودکان از آموزش منوط و مقید به هیچ شرطی از جمله تابعیت و غیره نیست و در مورد همه کودکان به رسمیت شناخته می‌شود.

۱۳-۱-۲. تساوی حق آموزش و پرورش: بر اساس اسناد بین‌المللی دولت‌ها مکلف‌اند فرصت‌های مساوی برای دسترسی افراد به آموزش و پرورش فراهم کنند (ماده ۴ کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر تعلیمات ۱۹۶۰) ضمن همگانی کردن آموزش‌های ابتدایی، تحصیلات عالی را با برخوردارگی از مساوات کامل و با توجه به استعداد افراد در دسترس همه قرار دهند (ماده ۲۶ اعلامیه حقوق بشر) و کیفیت تعلیمات در تمام مؤسسات دولتی از لحاظ سطح و کیفیت مساوی باشد. (بند ب ماده ۴ کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر تعلیمات ۱۹۶۰)

۱۳-۱-۳. رایگان بودن: بر اساس اصل تساوی انسان‌ها در برخوردارگی از حقوق بشر صرف نظر از توانمندی یا ضعف بینه مالی و تعهد دولت‌ها در مورد تأمین آموزش همگانی در سطح ابتدایی اسناد بین‌المللی بر مجانی بودن آموزش ابتدایی تأکید کرده‌اند. بر این اساس

۱. ماده ۲۸ پیمان‌نامه حقوق کودک، ماده ۲۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، ماده ۲۰ رهنمودهای ریاض، ماده ۴ کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر تعلیمات مصوب ۱۹۶۰
۲. این عبارت به ترتیب در اسناد ذیل ذکر شده‌اند: ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق اجتماعی، اقتصادی فرهنگی؛ ماده ۲۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر؛ ماده ۲۰ رهنمودهای ریاض؛ مقدمه کنوانسیون مبارزه با تبعیض در تعلیمات ۱۹۶۰؛ ماده ۲۸ پیمان‌نامه حقوق کودک

تمامی دولت‌ها مکلف به رایگان کردن تحصیلات ابتدایی برای همهٔ کودکان شده‌اند. (ماده ۲۸ پ. ح. ک)

۱۳-۴. اجباری بودن تحصیلات ابتدایی: نظر به اینکه کودکان به دلیل صغر سن تحت ولایت والدین و باقیمت سرپرستان خویش قرار دارند قوانین بین‌المللی بر اجباری بودن تحصیلات ابتدایی برای کودکان تأکید کرده (بند الف ماده ۲۸ پ. ح. ک) و از این طریق تکلیفی را بر دوش والدین و سرپرستان قانونی صغار قرار داده‌اند. در این اسناد تأکید شده است که چنانچه والدین یا سرپرستان کودک قادر به تأمین امکان تحصیل یا کارآموزی برای وی نیستند این مسئولیت بر عهده سازمان‌های دولتی ذیربط قرار دارد. (بند ۴۷ رهنمودهای ریاض)

۱۳-۲. حق آموزش و پرورش از نظر ماهوی

از آنجا که هدف اسناد و مقررات بین‌المللی از تعیین حقوقی برای کودکان هدفی صوری و شکلی نیست که بتوان آن را به صرف وجود تشکیلاتی به نام آموزش و پرورش و نهادی به نام مدرسه و آنگاه حاضر شدن کودکان در مدارس محقق و خاتمه یافته تلقی کرد بلکه هدف از تأکیدات مشابه و مکرر در اسناد بین‌المللی راجع به حقوق کودک در مورد حق دسترسی به آموزش و پرورش در واقع دسترسی کودک به سیستم مطلوبی برای تعلیم و تربیت است که بتواند نیازهای آموزش و پرورش کودک را ارضا کند و امکانات لازم را برای رشد و شکوفایی شخصیت وی در اختیارش قرار دهد. به همین جهت اسناد بین‌المللی علاوه بر لزوم دسترسی کودکان به امکانات آموزش و پرورش، بر ضرورت کیفیت و اهداف جامع آموزش و پرورش مطلوب تأکید نموده‌اند. بر اساس این اسناد حق دسترسی به آموزش و پرورش باید شامل رشد کامل شخصیت استعدادها و توانایی‌های ذهنی کودکان باشد (ماده ۲۹ پ. ح. ک) آموزش و پرورش هنگامی به معنای مورد نظر اسناد و قوانین بین‌المللی تحقق می‌یابد که باعث شکوفایی کامل شخصیت کودکان، تحکیم احترام به حقوق بشر شود. (ماده ۵ کنوانسیون مبارزه با تبعیض در تعلیمات) قضاوت فردی، درک مسئولیت اخلاقی و اجتماعی کودک را پرورش دهد (اصل ۷ اعلامیه جهانی حقوق کودک مصوب ۱۹۵۹) وی را برای ایفای نقش سودمند و مفید در جامعه آماده سازد (ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی) بر اساس رهنمودهای سازمان ملل متحد نظام‌های آموزشی باید علاوه بر فعالیت‌های علمی و حرفه‌ای امور ذیل را نیز مورد توجه قرار دهند:

یکم: آموزش ارزش‌های اساسی، توسعه احترام به هویت فرهنگی کودک و نیز ارزش‌های اجتماعی کشوری که کودک در آن زندگی می‌کند.

دوم: رشد شخصیت، استعدادها و توانایی‌های جسمی و روحی جوانان تا حد اکثر توانایی‌های بالقوه آنان.

سوم: مشارکت جوانان در نظام آموزشی به عنوان عناصری فعال و مؤثر.

چهارم: انجام فعالیت‌هایی برای ایجاد حس هویت و تعلق به مدرسه و جامعه.

پنجم: تشویق جوانان به درک و احترام به عقاید و نظرات مختلف و متفاوت و نیز تفاوت‌های فرهنگی.

ششم: احتراز از تدابیر سخت‌گیرانه انضباطی به ویژه تنبیه بدنی. (بند ۲۱ رهنمودهای ریاض) علاوه بر خط مشی کلی راجع به کیفیت و محتوای آموزش و پرورش در اسناد بین‌المللی، در این اسناد توجه ویژه به مسئله آموزشی کودکان در معرض خطر گردیده است. اعلامیه سالامانکا^۱ در زمینه نیازهای آموزشی ویژه کودکان و نوجوانان در معرض خطر بر پنج اصل اساسی تأکید کرده است:

یکم: هر کودکی از حق اساسی آموزش برخوردار است و باید فرصت لازم برای رسیدن به حد مناسبی از آموزش برای وی فراهم شود.

دوم: هر کودک خصوصیات، علایق و نیازهای آموزشی منحصر به فردی دارد.

سوم: نظام آموزشی باید به نحوی طراحی و برنامه‌ها به گونه‌ای اجرا شوند که تفاوت‌های گسترده این خصوصیات و نیازها را در بر بگیرند.

چهارم: افرادی که نیازهای آموزشی خاص دارند باید به مدارس دائمی دسترسی داشته

باشند که متناسب با نیازهای آنان بوده، و آموزش در آنها بر محوریت دانش آموز استوار و قادر به پاسخگویی به نیازهای خاص این گونه دانش آموزان باشد.

1. The Salamanca Statement and framework on Special needs education (1994)

در سال ۱۹۹۴ هشتاد و هشت نماینده از کشورهای مختلف و بیست و پنج سازمان بین‌المللی با حمایت یونسکو و دولت اسپانیا نشستی را در مورد نیازهای آموزشی ویژه کودکان در معرض خطر برگزار کردند که حاصل آن صدور بیانیه‌ای با عنوان «بیانیه سالامانکا راجع به سیاست و عمل در مورد نیازهای آموزشی ویژه» بود. این سند مبتنی بر دیدگاه جهانی حقوق بشری راجع به آموزش است و قوائد استاندارد سازمان ملل متحد در مورد برابری فرصت‌ها برای افراد ناتوان را مورد اشاره قرار داده است. رک:

Perspectives On Children and youth at Risk In Canada and germany , by shirly lister- Bouer unirersity of Alberta Canada and Ludwig maximillians unirersitat munchen germany in Guido walrven and kess Broekhof (eds) Op.cit. p48 - 49

پنجم: مدارس منظم با این جهت گیری فراگیر مؤثرترین وسیله برای مبارزه با دیدگاه‌های تبعیض آمیز، ایجاد فرصت‌های مطلوب و مغتنم و ساختن اجتماعی در برگیرنده عموم افراد و تسهیل موفقیت تحصیلی برای همگان است. علاوه بر این مدارس آموزش مؤثری برای همه کودکان فراهم کرده و در نتیجه کارایی و مقرون به صرفه بودن کل نظام آموزشی را در پی خواهد داشت.

در این بیانیه تأکید شده که به مدارس اختصاصی فقط در صورتی اجازه داده شده است که دارای نقش حمایتی و صرفاً در راستای تکمیل آموزش عمومی باشند.^۱ در رهنمودهای سازمان ملل متحد بر اساس نقش نظام آموزشی در پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان تأکید شده است که نظام‌های آموزشی باید مراقبت و توجه خاصی را به کودکان و نوجوانان در معرض مخاطرات اجتماعی داشته باشند، برنامه‌های تخصصی پیشگیرانه را تدوین و مواد درسی، ارتباطات و ابزارهایی بدین منظور تهیه و استفاده کنند. (بند ۲۴ رهنمودهای ریاض) همچنین با نگرش خاص به کودکان و نوجوانان در معرض خطر اعتیاد توجه ویژه نظام آموزشی به تدوین خط مشی‌ها و استراتژی‌های جامع برای جلوگیری از مصرف الکل و مواد مخدر و سایر مواد مضر جلب و بر آموزش معلمان و کارشناسان در زمینه مبارزه با این پدیده‌ها تأکید شده است. (بند ۲۵ رهنمودهای ریاض) از آنجا که مدارس و معلمان به دلیل ارتباطات روزانه و نزدیک با دانش آموزان در معرض خطر از اولین افرادی هستند که از بزه‌دیدگی کودکان اطلاع می‌یابند وجود و دسترسی به مراکز ارائه خدمات پزشکی و مشاوره‌ای و سایر خدمات لازم به جوانان به ویژه جوانانی که به مراقبت‌های ویژه نیاز دارند و مورد سوء رفتار، بی‌توجهی، بزه‌دیدگی یا بهره‌کشی واقع شده‌اند مورد تأکید قرار گرفته است. (ماده ۲۶ رهنمودهای ریاض) معلمان و سایر اولیا و مربیان مکلف شده‌اند با استفاده از برنامه‌های آموزشی مناسب نسبت به مشکلات، نیازها و نگرش‌های کودکان به ویژه کودکانی که متعلق به طبقات آسیب‌پذیر، محروم و کم‌درآمد، اقلیت‌های قومی و غیره هستند حساسیت خاص نشان دهند. (ماده ۲۷ رهنمودهای ریاض) تلاش دولت‌ها برای کاستن از میزان ترک تحصیل دختران دانش آموز تدوین برنامه‌هایی ویژه برای بازگرداندن دختران و زنانی که ترک تحصیل زودرس

1. Bauer and Ludwig Maximillians, Perspectives on Children and youth at Risk in Canada and Germany, in Walraven and Broekhof, P48-49.

داشته‌اند، اقدام پیشگیرانه مهم دیگری است که مورد توجه و تأکید اسناد بین‌المللی بوده است.^۱ (بند ج ماده ۱۰ کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض علیه زنان)

نتیجه

نگاه حق مدار به پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان از منظر اسناد بین‌المللی با توجه به پیوستن اکثر کشورهای جهان به این اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی، در تبیین جایگاه پیشگیری رشدمدار و توجه دادن طراحان سیاست جنایی به اتخاذ این رویکرد بسیار حائز اهمیت است. توجه و رعایت حقوق مختلفی که برای کودکان در اسناد مختلف بین‌المللی تصریح شده است از جمله حق بقا، هویت، تابعیت، عدم تبعیض، حمایت، رفاه، برخورداری از خانواده و پرورش همراه خانواده، اجتماعی شدن، مراقبت، حفاظت، در برابر بی‌توجهی و غفلت، ترمیم بزه‌دیدگی، برخورداری از تفریح و سرگرمی سالم و حق برخورداری از آموزش و پرورش با در نظر گرفتن وضعیت کودکان بزهکار که حاکی از نقض بسیاری از حقوق آنهاست، این فرضیه را به اثبات می‌رساند که نقض حقوق رشدمدارانه کودکان آنان را در معرض خطر ارتکاب جرم قرار می‌دهد. بر مبنای همین استنباط و نتایج حاصل از تحقیقات متعدد^۲ است که سازمان ملل متحد در رهنمودهایی که برای پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان به کشورهای جهان ارائه کرده است، پیشگیری موفقیت‌آمیز از بزهکاری نوجوانان را مستلزم تلاش تمامی جامعه برای تضمین توسعه هماهنگ جوانان و توجه به رشد شخصیت آنان از اوان کودکی دانسته (بند ۲- اصول اساسی ریاض) و تأکید کرده است که محور برنامه پیشگیری از جرم در کشورها باید رفاه جوانان از دوران کودکی باشد. (بند ۴- اصول اساسی ریاض) شناخت حقوق کودکان در زمینه پیشگیری رشدمدار گام اول در این زمینه است و تحقق این موارد مستلزم اشاعه این آموزه‌ها و جهت دهی سیاستگذاران جنایی جامعه به سمت طراحی و اجرای

۱. بند ج ماده ۱۰ کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض علیه زنان

۲. فرینگتون، ولش، مکنزی و شرمن، از نظریه پردازان اصلی پیشگیری رشدمدار ششصد برنامه اجرا شده پیشگیری رشدمدار را در کتاب ارزشمند (پیشگیری مبتنی بر شواهد از جرم) (evidence based crime prevention) تشریح و ارزیابی کرده اند.

Evidence based crime prevention: Sherman et al. 2002 Routledge pub.

برنامه‌های مداخله‌ای است که رعایت این حقوق را در مورد تمام کودکان، به‌ویژه کودکان در معرض خطر تضمین نماید.

منابع

الف) کتاب‌ها

- امیرارجمند، اردشیر و همکاران، **مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر**، جلد اول اسناد جهانی، دانشگاه شهید بهشتی (۱۳۸۱)
- **مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر**، جلد دوم، اسناد منطقه‌ای دانشگاه شهید بهشتی (۱۳۸۵)
- ادانل دان، **کتابچه تخصصی حمایت از کودکان برای نمایندگان پارلمان‌ها**، یونیسف، اتحادیه بین‌المجالس (بی تاریخ).
- دکتر مصفا، نسرین و همکاران، **کنوانسیون حقوق کودک و بهره‌وری از آن در حقوق داخلی ایران**، چاپ اول، تهران، نشر گرایش، ۱۳۸۳
- «کودکان و خشونت»، **نشریه صندوق کودکان سازمان ملل متحد** - مرکز بین‌المللی رشد کودک، ایتالیا، شماره ۲، ۱۹۹۷
- The Salamanka statement and Framework on Specia Needs Education (1996)
- Shirly lister-Bauer and Ludwig Maximillians, Perspectives on Children and youth at Risk in Canada and Germany, in Walraven and Broekhof (eds) 1998
- Walraven (Guhdo) and Broeekhof(eds)an International Comparative Perspective on Children and youth at Risk ,Research on Policy and Practice in Australia, Bolgium,Canada-France-Germany-Great Britain, Ireland, The Nether lands and the United States,Garant pub.1998

(ب) اسناد و معاهدات بین‌المللی

- اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸
- اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸
- کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر تعلیمات ۱۹۶۰
- میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی ۱۹۶۶
- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶
- اعلامیه پیشرفت و توسعه اجتماعی ملل متحد ۱۹۶۹
- حداقل مقررات مطلوب سازمان ملل متحد برای اداره تشکیلات قضایی مربوط به نوجوانان (قواعد پکن) ۱۹۸۵
- اعلامیه اصول اجتماعی و قانونی مربوط به حمایت و رفاه کودکان ۱۹۸۶
- کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹
- کنوانسیون محو کلیه اشکال تبعیض علیه زنان
- هشتمین کنگره سازمان ملل برای پیشگیری از جرم و رفتار با مجرمین ۱۹۹۰
- رهنمودهای ملل متحد جهت پیشگیری از جرایم نوجوانان (رهنمودهای ریاض) ۱۹۹۰
- کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر ۱۹۶۹
- اعلامیه جهانی بقاء رشد و حمایت از کودکان ۱۹۹۰
- اعلامیه اسلامی حقوق بشر ۱۹۹۰
- قطعنامه ۵۳/۲۵ مجمع عمومی سازمان ملل متحد ۱۹۹۸
- منشور آفریقا در مورد حقوق و رفاه کودک

معاونت تحقیقات،
آموزش و حقوق شهروندی

معاونت تحقیقات،
آموزش و حقوق شهروندی

<http://www.lri.ir>

معاونت تحقیقات، آموزش و حقوق شهروندی